

สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

The Symbols of Dhamma Riddles in Pathamasabodhikatha

¹พระมหาทรงวิทย์ ศิริ

Phramaha Songvit Siri

²บุปผา บุญทิพย์

Buppha Buntip

³สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ

Saharot Kittimahacharoen

⁴พรชัย หะพินรัมย์

Pornchai Hapinrum

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of humanities, Ramkhamhaeng University

Email: tri3sri_33@hotmail.com

Received: August 1, 2022; **Revised** August 15, 2022; **Accepted:** August 30, 2022.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา 2) เพื่อศึกษาลักษณะความสำคัญของปริศนาธรรม 3) เพื่อศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

ผลการวิจัยพบว่า พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรีธาตุพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนา เมื่อ พ.ศ. 2387 รวมทั้งสิ้น 29 ปริเฉท โดยการศึกษาความสำคัญของปริศนาธรรมได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม เพื่อค้นหาปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา ผ่านกระบวนการวิเคราะห์และจัดเรียงข้อมูลไว้ 3 ขั้นตอน คือ 1) สืบค้นปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา 2) จัดระเบียบข้อมูล เพื่อประมวลหลักธรรมในพระไตรปิฎก 3) อภิปรายข้อมูล เพื่อให้เห็นเหตุผลและที่มาของปริศนาธรรม

ผลการวิเคราะห์พบว่า สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถามีทั้งสิ้น 77 แห่ง และจัดเป็นหลักธรรมได้ทั้งสิ้น 61 ประการ คือ (1) สัจจะ (2) ปฏิจจสมุปบาท (3) อธิปไตย (4) บุพนิมิตแห่งมรรค (5) วิสุทธิ (6) โภชนงค์ (7) สัตถุคารวตา (8) มหะ (9) ไตรลักษณ์ (10) สันติ (11) วัตถุกาม (12) ปรีโถโฆสะ (13) มิตรแท้ (14) กามตัณหา (15) กรุณา (16) ศรัทธา (17) กิเลสขันธ์ (18) บารมี (19) กิเลสขันธ์ (20) วิชชา (21) นิรามิสสุข (22) ปุพเพตปญญา (23) อธิษฐาน (24) เมตตา (25) อุเบกขา (26) มุทิตา (27) ปุคคลัญญ (28) ประมาณ (29) ธรรมจักขุ (30) กามาทีนวกถา (31) เนกขัมมานิสังสกถา (32) โลกัตถจริยา (33) โลกุตตรธรรม (34) โลภะ (35) ปฐมอาราม (36) กัลยาณมิตร (37) สากบารมีญาณ (38) อธิปาฏิหาริย์ (39) พุทธวงค์ (40) กตัญญูกตเวที (41) อริยทรัพย์ (42) สามัคคี (43) อิสสา (44) อาฆาต (45) ติฏฐธัมมเวทนียกรรม (46) สังฆทาน (47) ครุธรรม (48) กุหา (49) ยมกปาฏิหาริย์ (50) ภพ (51) มรณัสสติ (52) นาคกรณธรรม (53) อัมมบูชา (54) สังเวช (55) อัปมาท (56) สังคายนา (57) อุปายโกศล (58) พุทธานุสติ (59) ทิณชกรรม (60) ปัตถนา (61) ธรรมทายาท

คำสำคัญ: สัญลักษณ์, ปฐมสมโพธิกถา, ปริศนาธรรม

Abstract

The objectives of this research were; 1) the background Pathamasabodhikatha; investigates 2) the importance of dhamma riddles; and studies 3) the symbols of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha. The method of qualitative research was employed with the presentation of the findings in the form of analytical description.

Findings show that Pathamasabodhikatha written by Somdej Phra Maha Samana Chao Krom Phra Paramanujitajinorasa was to pay respect to King Rama III who requested this in 1844. He Chapters and episodes were added with the total of twenty-nine. The researcher studied the popular symbol to the meaning and the methods of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha. The analysis process and information organization were conducted in three steps as follows. 1) Searched for the dhamma riddles as apparent in Pathamasabodhikatha. 2) Organized the information to process the dhamma principles in Tripitaka. 3) Discussed the information to determine the causes and background of the dhamma riddles.

The study of the dhamma riddles in Pathamasabodhikatha found seventy-seven dhamma riddles and could be processed as sixty-one. These are (1) Sacca;

(2) Patirupadesavasa; (3) Iddhipada 4; (4) Prognostication of Magga 7; (5) Visuddhi 7; (6) Bojjhanga 7; (7) Buddha Caravata; (8) Matha 3; (9) Trilakkhana; (10) Santi; (11) Vatthukamay; (12) Bhooradhokosa; (13) True Friends 4; (14) Kamatanha; (15) Karuna; (16) Faith; (17) Kilesakama; (18) Parami 10; (19) Kilesmara; (20) Vijja 3; (21) Niramesukkha; (22) Pubbekatapunnata; (23) Praying; (24) Metta; (25) Upekkha; (26) Mudita; (27) Puggalannu; (28) Pamana 4; (29) Dhammacaksu; (30) Kamadinava-katha; (31) Nekkhammanisamsa-katha; (32) Lokattha-cariya; (33) Lokuttara-dhamma; (34) Lobha; (35) Pathamaarram; (36) Kalyanamitta; (37) Savakaparami Nana; (38) Iddhi-patihariya; (39) Buddhawong; (40) Katannukatavedi; (41) Ariya-dhana; (42) Samakhkhi; (43) Issa; (44) Byapada; (45) Ditthadhamma-vedaniya-kamma; (46) Sanghadana; (47) Garu-dhamma 8; (48) Kuha; (49) Ymk-patihariya; (50) Bhava 3; (51) Maranassati; (52) Nathakarana-dhamma 10; (53) Dhamma-puja; (54) Samvedha; (55) Appamada; (56) Sangkhayna; (57) Upaya-kosalla; (58) Buddhanussati; (59) Thanthkrmm; (60) Patthana; and (61) Dhamma-thayath.

Keyword: the symbols, Pathamasabodhikatha, dhamma riddles.

บทนำ

พระปฐมสมโพธิกถา เป็นบทพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นหนึ่งผลงานนิพนธ์ชิ้นสำคัญของวรรณคดีไทยในยุคสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น และยังเป็นพระนิพนธ์ที่ได้รับการยกย่องทั่วไปว่าเป็น “เพชรน้ำเอก” ของวงการนักประพันธ์แห่งประเทศไทย ทั้งนี้ เพราะเป็นบทประพันธ์ที่แสดงถึงคุณค่าทางภาษาได้อย่างงดงาม ครอบคลุมรอบด้านผ่านทางสุนทรียศาสตร์ และวรรณศิลป์ทางภาษา แสดงถึงความรู้ ความฉลาด และความสามารถของผู้นิพนธ์ในการเรียงร้อยถ้อยคำภาษาได้อย่างวิจิตรพิสดาร เชิงพรรณนาความพุทธประวัติ ในรูปแบบร้อยแก้วที่มีภาษาสัมผัสตลอดทั้งเรื่อง ประกอบไปด้วย หลักเกณฑ์ทางภาษาต่าง ๆ ที่นักวิชาการด้านภาษาและวรรณคดีใช้เป็นฐานในการคิดค้น ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ จนสามารถพัฒนาเป็นหลักการรูปแบบการประพันธ์วรรณกรรมและวรรณคดีไทยให้ศึกษากันอยู่ในปัจจุบัน ทั้งผู้ประพันธ์สมัยใหม่ก็สามารถศึกษาและต่อยอดผลงานนิพนธ์ได้ โดยให้บทประพันธ์ที่มีชื่อว่า “พระปฐมสมโพธิกถา” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558) เป็นต้นธารในการรังสรรค์ผลงานให้วิจิตรพิสดารได้เช่นกัน

บทประพันธ์ “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ เป็นสมบัติอันล้ำค่าของวงการพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและของชาติไทย สมบูรณ์ด้วยสมบัติแห่งวรรณคดี จะพิจารณาในด้านกรนิพนธ์จะศึกษาในทางภาษา จะหาความรู้ในทางประวัติพระพุทธเจ้า จะพิเคราะห์ในทางกวีโวหาร

โดยเฉพาะเทศนาโวหารก็มีอยู่ทุกประการ มีทั้งโอชารสแห่งพากยนิพนธ์ครบทุกรสตามแบบ
อลังการศาสตร์มิได้บกพร่องเลย กล่าวได้ว่าเป็นอนรรฆมณีดวงหนึ่งในวรรณคดีของชาติไทย
(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส. 2505 : คำนำ) อย่างไรก็ตาม วรรณคดี
พระปฐมสมโพธิกถาเป็นบทนิพนธ์ที่ยากแก่การทำความเข้าใจ เหมาะสำหรับบัณฑิตมากกว่า
สามัญชนทั่วไป เพราะมีอรรถรสและสาระชั้นนอกรีธรรม ผู้ที่จะศึกษาวรรณคดีเรื่องนี้ให้ซาบซึ้ง ลุ่ม
ลึก จะต้องเป็นผู้ที่มีภูมิหลังทางวรรณคดี และรู้ปรัชญาพุทธศาสนามาก่อนพอสมควร นอกจากนี้
ยังต้องรู้ศัพท์ แจกแจงให้ถึงราก (สุฉิวังค์ พงศ์ไพบูลย์. 2514 : คำชี้แจง)

พระปฐมสมโพธิกถาสำนวนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส มี
นักวิชาการหลายท่านได้แสดงทัศนะและวิเคราะห์เนื้อหาบางตอนไว้ ดังเช่น สุภาพรรณ ณ บาง
ช้าง (2533 : 85) ได้กล่าวยกย่องไว้ว่า พระปฐมสมโพธิกถาเป็นผลงานวรรณคดีที่มีความงามใน
การแต่งเป็นเลิศเรื่องหนึ่งในวรรณคดีไทย เมื่อได้ตรวจเทียบกับพระปฐมสมโพธิกถาฉบับ
ภาษาไทย กับปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลีได้พบว่า พระปฐมสมโพธิกถาฉบับภาษาไทย ของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เป็นงานแปล ภาษาบาลีเป็นภาษาไทยที่เยี่ยมที่สุดใน
บรรดาหนังสือแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทย เพราะสามารถแปลรักษาคำ รักษาความใน
สำนวนบาลีออกมาในรูปภาษาไทย ที่เป็นภาษาไทยในวรรณคดีชั้นสูง

พรพรรณ ธารานูมาศ (2532 : 411) ได้ให้ความเห็นว่า วรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถานี้
มีลีลาการเขียน (style) และจุดมุ่งหมายในการแต่งแตกต่างไปจากหนังสือพุทธประวัติเล่มอื่น ๆ
นักปราชญ์ราชบัณฑิตจึงยกให้เป็นวรรณคดีแบบฉบับ (classic) ที่มีความสมบูรณ์ด้วยวรรณศิลป์
และมีความเยี่ยมยิ่งในด้านความไพเราะ นอกจากนี้ ญัฐวุฒิ สุทธิสงคราม (2505 : 572) ได้แสดง
ทัศนะว่า วรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถานี้มีความแพรวพราวไปด้วยศัพท์และโดดเด่น อ่านแล้วทำ
ให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์สะเทือนใจ ถึงตอนสนุกก็รู้สึกร่าเริงเบิกบาน ถึงตอนเศร้าก็รู้สึกสลด ใจหาย
ถึงตอนน่าเกลียดก็รู้สึกหวั่นไหวสะพรึงกลัว จึงปรากฏชัดว่า วรรณคดีเรื่องนี้ได้แสดงให้เห็นถึง
ความสามารถในการใช้ภาษาวรรณศิลป์ หรือนิรุตติปฏิบัติสัมภิตาของผู้รจนาเป็นอย่างดี

น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม (2529 : 91-95) ได้แสดงความเห็นว่า ลักษณะเด่นของพระปฐม
สมโพธิกถาอีกประการหนึ่ง คือ เป็นวรรณคดีที่อุดมไปด้วยหลักพุทธธรรม มีอรรถรสและสาระ
ชั้นนอกรีธรรม คือ ธรรมะชั้นสูงที่มุ่งโน้มน้าวจิตใจคนให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในองค์พระศาสดา
หรือพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป และถือว่าเป็นหนังสือที่อ่านวนประโยชน์อย่างสูง
ทั้งทางศาสนาและวรรณคดี

ดวงมน จิตรจ้านงค์ (2540 : 185-187) ได้กล่าวว่า พระปฐมสมโพธิกถานี้ เป็นงาน
ประพันธ์ประเภทร้อยแก้วกวีนิพนธ์ (poetic prose) คือ นอกจากจะบันทึกข้อเท็จจริง
เหตุการณ์สำคัญแล้ว ยังมุ่งผลทางสุนทรียะด้วย คุณสมบัติเชิงกวีนิพนธ์ของเรื่องพระปฐมสมโพธิ

กถา คือ การใช้องค์ประกอบของภาษานับตั้งแต่เสียง คำ กลุ่มคำ และประโยค เป็นวัสดุสร้างแรงกระทบอารมณ์ที่เร้าการรับรู้ของผู้อ่านอย่างไม่ปรากฏในการสื่อสารตามปกติ จุดมุ่งหมายของเรื่องพระปฐมสมโพธิกถามีใช้การเล่าเรื่องพุทธประวัติ แต่เป็นการให้การรับรู้ทางความหมายอันลึกซึ้งของพุทธประวัติผ่านกระบวนการตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ ของพระพุทธรูป ผู้ทรงนิพนธ์จึงต้องอาศัยกลวิธีทางภาษาอย่างมุ่งให้ประกอบวัสดุทุกส่วนมีความหมายมากที่สุด

จากการที่นักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ข้างต้นทำให้ทราบว่า “พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนั้น เป็นวรรณคดีไทยเชิงร้อยแก้วที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง เพราะผู้นิพนธ์ได้ใช้หลักภาษาศาสตร์ผสมผสานกับวรรณศิลป์ในการรจนาได้อย่างประณีต สละสลวย และงดงามตามแบบฉบับวรรณคดีไทย มิเพียงเท่านี้ เนื้อหาการพรรณนาของพระปฐมสมโพธิกถา ยังประกอบไปด้วย หลักพุทธธรรมเป็นสำคัญ “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ เป็นวรรณคดีที่แต่งขึ้นในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์-ตอนต้น และเป็นต้นฉบับแห่งการประพันธ์ร้อยแก้วแบบอลังการศาสตร์ ดังนั้น จึงทำให้ผู้ศึกษาต้องพึงพิจารณาเนื้อหาและความหมายในพระปฐมสมโพธิกถาให้ถ่องแท้ โดยใช้เครื่องมือจากทฤษฎีสัญลักษณ์ค้นหาความหมายที่แท้จริง และเพื่อวิเคราะห์ปริศนาธรรมที่แฝงอยู่ในเนื้อหาสาระของพระปฐมสมโพธิกถา ดังนั้น จึงจำเป็นที่จะต้องอาศัยการตีความหรือการถอดความให้เห็นเป็นสัญลักษณ์รูปธรรมที่ชัดเจน

นอกจากนี้ สุริวงค์ พงศ์ไพบุลย์ (2514 : คำชี้แจง) อธิบายว่า ผู้อ่านต้องมีความรู้ในด้านของศัพท์ธรรมะที่ปรากฏเป็นรูปภาษาบาลี กระทั่งแจกแจงให้ได้ถึงรากศัพท์ เป็นฐานการศึกษาด้วย หากไม่ทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวอย่างละเอียดรอบคอบ ก็อาจเป็นสาเหตุให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปจากความต้องการของผู้แต่ง

อีกประการหนึ่ง ปัญหาสำคัญในการศึกษา “พระปฐมสมโพธิกถา” นั้น คือ การขาดองค์ความรู้หรือเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงอรรถและพยัญชนะอย่างเป็นระบบ นั่นคือ ยังขาดการทำความเข้าใจในเรื่อง “สัญลักษณ์” ซึ่งสัญลักษณ์ถือเป็นลักษณะสำคัญที่บ่งชี้ความหมายอย่างไม่ตรงไปตรงมา มีนัยสำคัญแฝงอยู่ตามเนื้อหาสาระ โดยต้องอาศัยหลักการตีความเพื่อขยายความให้เกิดความเข้าใจแจ่มแจ้งและชัดเจน โดยสัญลักษณ์ที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถานั้นมีหลากหลาย ทั้งปรากฏในรูปของภาพพจน์ หรือลักษณะทางภาษาที่ใช้ผ่านพยัญชนะอันสามารถสื่อถึงสภาวะธรรม ปริศนาธรรม อารมณ์ สุนทรียภาพ ตลอดจนพระอัจฉริยภาพของผู้นิพนธ์ได้เป็นอย่างดี

ดังนั้น ผู้ศึกษา “พระปฐมสมโพธิกถา” นี้ จำต้องพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับ “สัญลักษณ์” ให้มาก เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเข้าถึงเนื้อหาสาระทั้งต้นและลึกของวรรณกรรมชิ้นนี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ วงเดือน สุขบาง (2524 : 7) พบว่า ภาษาที่ใช้ในพระปฐม

สมโพธิกถาส่วนใหญ่เป็นสัญลักษณ์ (symbol) ความหมายจะไม่ตรงตามอรรถ (denotation) หากแต่มีความหมายเชิงแนะนำภาพ หรือความหมายโดยนัย (connotation) ผู้อ่านจึงยากที่จะเข้าใจได้ การที่จะเข้าใจภาษาที่เป็นสัญลักษณ์นั้นจึงจำเป็น ต้องมีองค์ความรู้ และความรู้สึกพิเศษในทางภาษา (sense of language) คือ จะต้องมีความรู้สึกกว่า ถ้อยคำที่กวีใช้อย่างนั้น ๆ หมายความว่าอย่างไร จึงจะอ่านได้เข้าใจและได้รสวรรณคดีตามที่ผู้นิพนธ์ปรารถนา ผู้ศึกษาจะต้องใช้วิจารณ์ญาณในการศึกษาวิเคราะห์ และตีความเพื่อสื่ออรรถสาระอย่างถูกต้องอันจะเป็นอุปการะต่อการศึกษาระประปฐมสมโพธิกถาได้อย่างเข้าใจ เข้าถึง ชัดเจน และไม่หลงประเด็น (เปลื้อง ณ นคร, 2527 : 355)

ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเนื้อหาวรรณคดีเรื่อง “พระปฐมสมโพธิกถา” ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เพื่อค้นหาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรม ในรูปแบบพรรณนาวิเคราะห์ ผ่านกระบวนการตีความอย่างสร้างสรรค์และรัดกุม ซึ่งการตีความนี้ถือเป็นหลักวิธีการอันสำคัญที่ทำให้เข้าใจเนื้อหาทั้งความหมายตรงและความหมายโดยนัย และเข้าใจเจตนาของผู้ส่งสาร ทั้งเนื้อเรื่องและน้ำเสียง ซึ่งนับเป็นวิธีการที่จะทำให้ผู้ศึกษาสามารถเข้าใจหลักธรรมคำสอนได้ (วิณา วิสเพ็ญ, 2535 : 14) เนื่องจากการศึกษารูปแบบสัญลักษณ์เพื่อค้นหาปริศนาธรรมนี้ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อนำประเด็นสำคัญมาวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา จากบทบาทตัวละคร ฉาก บทสนทนา หรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ ของพระมหาบุรุษ ผ่านกระบวนการวิเคราะห์วิจารณ์ตีความเชิงสัญลักษณ์ตามกรอบแผนการวิจัยนี้

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภูมิหลังของวรรณคดีพระปฐมสมโพธิกถา
- 2) เพื่อศึกษาลักษณะและความสำคัญของปริศนาธรรม
- 3) เพื่อศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เป็นการวิจัยที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ มีการอธิบายพรรณนาเนื้อหาเพื่อทำการวิเคราะห์เป็นหลัก มีการรวบรวมข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามลำดับ ดังนี้

1. ขอบเขตของการวิจัย

ขอบเขตของการวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เลือกศึกษาวรรณกรรมพระปฐมสมโพธิกถาของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ฉบับกรมการศาสนา พ.ศ. 2505 โดยคณะ

สงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม จัดทำเนื่องในการออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ พระธรรมปัญญาบดี (ถาวร ตีสสานุกโร เจริญพานิช) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระเชตุพน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาเนื้อหาและนำมาวิเคราะห์หลักธรรมที่เป็นปริศนาในรูปแบบสัญลักษณ์นิยม

2. ขอบเขตด้านเอกสารมี 3 ประการ ดังนี้

(1) ศึกษาเนื้อหาในพระปฐมสมโพธิกถาที่ประกอบด้วยสัญลักษณ์ภาษาเพื่อวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(2) ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อทราบต้นแหล่งของหลักธรรมที่มาในพระไตรปิฎก

(3) ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือวิชาการทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หลักธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เช่น พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรมและพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์ ของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เพื่อใช้ในการสืบค้นความหมายและใช้ในการวิเคราะห์ปริศนาธรรมเป็นหลัก และหนังสือพระปฐมสมโพธิกถาพระครูกลยาณสิทธิวัฒน์ เพื่อใช้ในการตีความและขยายความหลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

3. ชั้นศึกษาและรวบรวมข้อมูล

(1) รวบรวมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับพระปฐมสมโพธิกถา

(2) รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์ คือ การศึกษาแนวคิดทฤษฎีสัญลักษณ์ที่อธิบายลักษณะของการแทนความ โดยเปรียบเทียบสิ่ง ๆ หนึ่งให้เกิดความหมายแทนอีกสิ่งหนึ่งจนเกิดความหมายเป็นรูปธรรม ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยม ได้แก่ กระบวนการศึกษา โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปกติมาใช้ในความหมายใหม่ อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ (ลัดดา ปานุทัย, 2520 : 299) เพื่อค้นหาปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(3) รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการตีความและการขยายความ ดังนี้

(1) การศึกษาทฤษฎีการตีความ คือ การศึกษาลักษณะความสำคัญในการอ่านเพื่อพยายามเข้าใจความหมายและถอดเอาความรู้สึกอารมณ์สะท้อนใจจากบทประพันธ์ที่ผู้เขียนสื่อให้แก่ผู้อ่าน อาจจะไม่ตรงหรือตีความได้ตรงกับความรู้หรือเจตนาของผู้อ่านก็ได้ หรือบางครั้งอาจจะเข้าใจความหมายตามวิธีการของตน โดยอาศัยพื้นความรู้เดิม ความสนใจ ประสบการณ์ จินตนาการ ทัศนคติ ระดับสติปัญญาและวินัย ด้วยการใช้

วิจารณ์ญาณในภาษาที่มีความหมายโดยตรงและภาษาที่มีความหมายโดยนัย (ชวน เพชรแก้ว. 2521 : 63) เพื่อถอดความของเนื้อหาที่เป็นปริศนาในพระปฐมสมโพธิกถา

(2) การศึกษาทฤษฎีการขยายความ คือ การศึกษาลักษณะการอ่านเพื่ออธิบายเพิ่มเติมให้ละเอียดขึ้นหลังจากการได้ตีความแล้ว โดยการขยายความอาจจะต้องยกตัวอย่างประกอบหรือมีการอ้างอิงเปรียบเทียบให้ได้เนื้อความกว้างขวางออกไปจนเป็นที่เข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น (สนิท ตั้งทวี. 2528 : 129) ในการอธิบายเนื้อหาที่เป็นปริศนาของพระปฐมสมโพธิกถาให้ปรากฏเป็นหลักกรรม

4. ขั้นตอนวิเคราะห์และนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา เสนอผลงานวิเคราะห์ข้อมูลโดยการเขียนเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา” มีผลการวิจัยดังนี้

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า พระปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาประวัติศาสตร์เชิงพุทธประวัติที่อธิบายเรื่องราวความเป็นมาของพระบรมศาสดาอย่างละเอียด เป็นวรรณคดีนิพนธ์ประเภทร้อยแก้วอันประกอบไปด้วยภาษาเชิงวรรณศิลป์ที่มีความสละสลวยในรูปแบบสุนทรียศาสตร์และอสังการศาสตร์ นับเป็นวรรณคดีที่ทรงคุณค่าในด้านของการสรรเสริญพุทธคุณ พุทธปาฏิหาริย์ และพุทธธรรม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเจริญพระราชศรัทธาและเพื่อให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปเป็นสำคัญ

พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรงรจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. 2387 ฉบับที่ทรงรจนานี้ทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับของเก่า ทรงตัดและเติม ขยายความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งทางมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็นบทตอนเพิ่มขึ้น รวมมี 29 ปริจเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย

ส่วนพระปฐมสมโพธิกถาที่ปรากฏในหอสมุดแห่งชาติเป็นภาษาบาลีนี้มีอยู่ 2 สำนวนด้วยกัน โดยสำนวนที่ 1 มี 22 ปริจเฉท ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง และเวลาที่แต่ง ดังนั้น จึงเข้าใจว่าปฐมสมโพธิกถาสำนวนนี้เป็นของเก่า สำนวนที่ 2 มี 29 ปริจเฉท แต่ผู้แต่งภาษาบาลีบอกไว้ท้ายเรื่องว่ามี 30 ปริจเฉท (สนิท ตั้งทวี, 2527 : 201) และสำนวนที่ 2 นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ทรงพระนิพนธ์เมื่อเดือนยี่ พ.ศ. 2387 ทรงพระนิพนธ์ตามคำกราบทูลอาราธนาของกรมหมื่นไกรสรวิจิต แต่ครั้งยังเป็นกรมหมื่นนุชชิโนรส และสำเร็จบริบูรณ์ในวัน

แรม 14 ค่ำ เดือน 7 พ.ศ. 2388 รวมเวลาประมาณ 1 ปี กับ 5 เดือน ต่อมาได้แปลเป็นภาษาไทย และลดจำนวนปริเฉทลงเหลือเพียง 29 ปริเฉท เพราะไม่ได้แบ่งปริเฉทต้นเป็น 2 ภาค ซึ่งเรียกว่า บุพภาคและปัจฉิมภาค

พระปฐมสมโพธิกถาฉบับภาษาบาลีสำนวนแรก ได้แปลเป็นภาษาไทยแล้วเช่นกัน แต่ไม่ปรากฏฉบับพิมพ์ มีแต่จารึกลงในใบลานอยู่ตามวัดต่าง ๆ (วงเดือน สุขบาง, 2524 : 37) ส่วนสำนวนที่ 2 ได้พิมพ์แล้วหลายครั้ง ครั้งแรกพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2437 (ร.ศ.113) ที่โรงพิมพ์อารีราตรี ส่วนครั้งหลังสุดพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2530 ที่โรงพิมพ์อำนวยการสอน นอกจากพระปฐมสมโพธิกถาทั้ง 2 สำนวนดังที่กล่าวมาแล้ว ในหอสมุดแห่งชาติยังมีพระปฐมสมโพธิแปลร้อยที่ปรากฏไว้ให้ศึกษาสืบต่อกันมาจนถึงสมัยปัจจุบัน

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ปริศนาธรรม หมายถึง ปริศนาในทางธรรมหรือปัญหาในทางธรรมก็เรียก (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554 : 719) ธรรมะแอบแฝงก็เรียก มีลักษณะสำคัญประการหนึ่ง คือ การตั้งปัญหาเชิงถาม-ตอบ (ปุจฉา-วิสัชนา) ที่บรรดาเหล่าสาวกผู้มีความสงสัยในพระธรรมวินัยใช้เป็นอุบายในการแสวงหาคำตอบจากพระพุทธเจ้าหรือจากนักปราชญ์ผู้มีความเฉลียวฉลาดและเชี่ยวชาญในการตอบวิสัชนาข้อปัญหาธรรมต่าง ๆ ให้มีความกระจ่างชัดแจ้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตอบหรือการแก้ไขปริศนาธรรมนี้จะต้องเป็นคำตอบที่แสดงถึงความรู้เรื่องธรรมเป็นอย่างดี ถึงแม้ว่าปริศนาธรรมข้อนั้นจะมีคำตอบอื่นที่สามารถนำมาเปรียบเทียบได้ แต่ก็มีความเป็นไปได้ในโลก และในบางครั้งคำตอบเหล่านั้นอาจไม่เป็นที่พอใจหรือไม่มีความถูกต้องตามที่คนผู้ทดสอบปริศนา พระพุทธเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ก็จะมาเป็นผู้ไขปริศนานั้นด้วยเหตุผลทางธรรมะ จึงจะถือว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องอย่างแท้จริง (เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร, 2529 : 142) ซึ่งการทดสอบปัญญาด้วยปริศนาธรรมนี้ มีองค์ประกอบสำคัญดังต่อไปนี้

1) การตั้งปริศนาธรรมเป็นข้อ

การตั้งปริศนาธรรมเป็นข้อมักเป็นลักษณะการถาม-ตอบเพื่อหยั่งเชิงภูมิรู้ของผู้ทดสอบ ลักษณะของปริศนาธรรมในการถาม-ตอบนี้จะเป็นปัญหาธรรมที่สั้น ชัดเจน เข้าใจง่าย ขณะเดียวกัน ยังเป็นการเปรียบเทียบปริศนาที่ถาม-ตอบว่าสิ่งนี้คือที่สุด ไม่มีสิ่งอื่นจะมาเปรียบได้ (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2545 : 255) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การตั้งปัญหาธรรมเชิงที่สุดอันเป็นไปตามหลักโยนิโสมนสิการที่มีปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

โดยการพิจารณานี้ได้เกิดขึ้นหลังจากที่พระพุทธองค์ได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ในคราวล่วงเลยปัจจุสมัย พระองค์ได้ทรงพิจารณาหลักปฏิบัติสมุปบาทธรรม คือ การพิจารณาให้เห็นความเกิดขึ้นแห่งธรรมต่าง ๆ ซึ่งอาศัยปัจจัยสืบทอดกันโดยพิจารณาให้เห็นความเกิดขึ้นแห่ง

ทุกข์หรือลำดับแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏโดยอนุโลมเป็นที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2561 : 255) ดังข้อความในพระปฐมสมโพธิกถาว่า

“ครั้นล่วงเข้าปัจฉิมยามสมัยใกล้ปัจจุกาลจึงหยั่งพระญาณลงพิจารณาในปัจจุกาลอันเป็นที่สังสม แห่งพระบรมสรรเพชญพุทธเจ้าทั้งปวง ทรงพิจารณาในพระปฏิจกสมุปบาทธรรม มีอาทิ คือ เป็นปัจจัยให้บังเกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้บังเกิด สฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้บังเกิดอวิชชา อวิชชาเป็นปัจจัยให้บังเกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้บังเกิดวิญญาน วิญญาน เป็นปัจจัยให้บังเกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้บังเกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้บังเกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้บังเกิดภพ ภพเป็นปัจจัยแก่ชาติ ชาติเป็นปัจจัยแก่ชรามรณโสภ ปริเทวทุกขโทมนัสอุปายาสทั้งหลายต่าง ๆ ย่อมบังเกิดอาลัยซึ่งกันแลกันเป็นลำดับ นับว่าที่เกิดแห่งกองทุกข์ทั้งปวงด้วยประการดังนี้”

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558 : 108-109)

จากข้อความข้างต้นทำให้ทราบว่า ปริศนาธรรมที่ปรากฏในข้อนี้ ได้แก่หลักปฏิจกสมุปบาทที่อธิบายลำดับความเกิดขึ้นของเหตุปัจจัยที่อาศัยกันและกัน เป็นปัจจัยต่อเนื่องกัน หมุนเวียนเป็นวงจรจนถึงที่สุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ โดยเริ่มจากกระบวนการของการไม่รู้ อริยสัจจ์ คือ ตัวอวิชชาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดการปรุงแต่งสังขาร เมื่อสังขารบังเกิดจึงทำให้เกิดวิญญาน คือ ความรู้แจ้งอารมณ์ที่รับทราบจนเกิดมีนามและรูป อันได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงทำให้สฬายตนะปรากฏ (อายตนะภายใน 6) กล่าวคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นกิเลสก่อให้เกิดกรรม เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะ คือ ความกระทบทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นลักษณะประสานจิตกับอารมณ์เกิดการประชุมพร้อมกันแห่ง สภาวะธรรม 3 ประการ คือ อารมณ์ + วัตถุ + วิญญาน เมื่อมีผัสสะเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดเวทนา คือ การเสวยอารมณ์ทั้ง 6 นั้น ๆ เมื่อมีเวทนาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดตัณหา คือ ความทะยานอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ เมื่อมีตัณหาเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดอุปาทาน คือ ความยึดมั่นถือมั่น เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดภพ ได้แก่ ภาวะชีวิต คือ กรรมภพ และอุปตติภพ เมื่อมีภพเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดชาติ คือ ความปรากฏแห่งขันธทั้งหลาย (ขันธ 5) และเพราะมีชาติเป็นปัจจัยจึงทำให้เกิดชรามรณะ คือ ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นที่สุด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561 : 253-254)

2) ปริศนาธรรมที่ต้องอาศัยการตีความ

ปริศนาธรรมที่อาศัยหลักการตีความเพื่อค้นหาหลักธรรมที่ซ่อนอยู่นั้น ผู้ไขปริศนาจำเป็นจะต้องมีองค์ความรู้ที่สำคัญประการหนึ่ง คือ การเข้าใจภาษาพระพุทธานันได้แก่ การเข้าใจหลักภาษาบาลี-สันสกฤต เป็นเบื้องต้น เพราะภาษาบาลี-สันสกฤตนี้ถือเป็นแหล่งปฐมภูมิที่

บันทึกหลักธรรมคำสอนไว้มิให้คลาดเคลื่อนหายไปจากเค้าเดิมของอรรถและพยัญชนะ ซึ่งในปัจจุบันได้มีการถอดความหมายและแปลเป็นภาษาไทยในรูปแบบร้อยแก้วบ้างร้อยกรองบ้าง ทั้งนี้ เพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้ใช้ปริศนาธรรมนั้นสามารถเข้าใจ อรรถและพยัญชนะของปริศนาธรรมในพระสูตร ชาตก และวรรณคดีพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ปริศนาธรรมที่ต้องอาศัยการตีความนี้เองจึงเป็นปริศนาที่ทำให้ต้องใช้ความรู้ที่รอบคอบเข้ามาวิเคราะห์ปริศนา เนื่องจากต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ของปริศนา และการตีความในตัวปริศนาเพื่อเชื่อมโยงกับหัวข้อธรรมที่สอดคล้องกับคำตอบ จึงจะแก้ปริศนาขั้นนั้นออก (สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ, 2545 : 280)

ในพระปฐมสมโพธิกถาก็จำเป็นจะต้องมีองค์ความรู้ในเรื่องของหลักภาษาและการเข้าใจรสความของวรรณคดีประกอบด้วยเช่นกัน เหตุเพราะพระปฐมสมโพธิกถานี้เป็นวรรณคดีที่มีอายุมาก ทั้งยังเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาแบบฉบับ (classic) (วงเดือน สุขบาง, 2524 : 61) ที่ประกอบไปด้วย ภาษาวรรณศิลป์ในรูปแบบอภิปรัชญาและสุนทรียศาสตร์ มีความหมายตรงตามอรรถและความหมายโดยนัยในแง่อุปมาอุปไมยมากมาย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเข้าใจหลักภาษาและรสความหมายของคำแต่ละบท เพื่อเป็นปัจจัยในการค้นหาความหมายและตีความปริศนาธรรมที่แอบแฝงอยู่ในเนื้อหาของพระปฐมสมโพธิกถา ดังความตอนหนึ่ง ในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาหมู่สัตว์แล้วทรงเปรียบเทียบเหล่าสัตว์ในโลกเหมือนดอกบัว 4 เหล่าว่า

“ครุวนาดุจดอกอุบลพุ่มบอนชริกชาติทั้งหลายต่าง ๆ บางดอกก็เพิ่งงอกขึ้นจากเงายังจมอยู่ใต้น้ำ บางดอกก็งอกมีก้านเจริญ แต่ยังไม่งอกขึ้นมาเหนือน้ำ ยังไม่งอกขึ้นมาเสมอน้ำ บางดอกก็เจริญขึ้นมาพอเสมอลงน้ำ บางดอกก็งอกขึ้นมาพ้นน้ำเกือบใกล้บาน และดอกบัวทั้ง 4 จำพวกนี้อุปมาฉันใด ก็เหมือนด้วยพระสัพพัญญูทรงพิจารณาเห็นซึ่งสัตว์โลกทั้งหลาย 4 จำพวก ประจักษ์แจ้งด้วยพระพุทธจักขุญาณ ก็มีอุปมาฉันนั้น” (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2558 : 127)

จากข้อความดังกล่าวทำให้ตีความได้ว่า คำว่า “ดอกบัว” นี้เป็นคำปริศนาที่ให้ความหมายในแง่อุปมาอุปไมย หมายถึง สัตว์โลกทั่วไปที่เกิดอยู่ในทิฏฐธัมมิกภพหรือภพในปัจจุบัน โดยดอกบัวทั้ง 4 จำพวกนี้ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเหมือนบุคคลทั้ง 4 จำพวก ดังนี้

1. อุคฆฏิตัญญบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่บานเหนือน้ำ เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมเพียงสังเขป ก็สามารถตรัสรู้มรรคผลได้โดยฉับพลัน
2. วิปจิตัญญบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่บานเสมอน้ำ เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมอย่างละเอียด ก็สามารถที่ได้จะบรรลุมรรคผลได้

3. ไนยบุคคล เปรียบได้กับดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำรอเวลาที่จะบานในเวลาสามวัน เมื่อได้ฟังพระสัทธรรมทั้งโดยสังเขปและพิสดารแล้ว ก็ยังไม่ตรัสรู้มรรคผลทันที ต่อเมื่อใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาแล้วสอบถามท่านผู้รู้ และบำเพ็ญเพียรในสมณวิปัสสนาต่อไปได้ จึงจะตรัสรู้มรรคผล

4. ปทปรมบุคคล เปรียบกับดอกบัวที่เพิ่งงอกจากเง้า บุคคลจำพวกนี้ แม้ได้ฟังพระสัทธรรมทั้งโดยสังเขปและพิสดาร รวมทั้งได้ปฏิบัติเช่นเดียวกับบุคคลจำพวกที่ 3 แต่ถึงกระนั้นก็ไม่สามารถตรัสรู้มรรคผลได้ ด้วยเหตุอุปนิสัยบารมียังไม่บริบูรณ์ จัดเป็นบุคคลชั้นต่ำสุด (วงเดือนสุขบาง, 2524 : 63)

ดังนั้น การตีความเชิงปริศนาธรรมจึงจำเป็นต้องอาศัยองค์ความรู้ในเรื่องของหลักภาษาเป็นสำคัญ เพื่อเข้าถึงใจความสำคัญและทราบความหมายที่แท้จริงในบทนั้น ๆ ว่า มีข้อไขปริศนาอย่างไร ความหมายที่กวีสื่อ่นั้นคืออะไร ธรรมะที่สอดแทรกไว้มีปรากฏอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยได้อาศัยหลักการตีความนี้เพื่อถอดความที่เป็นเนื้อหาปริศนาและขยายความเพื่อค้นหาหลักธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

ผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า การศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถานี้ ได้อาศัยหลักทฤษฎี สัญลักษณ์นิยมเชิงภาษาวรรณกรรมในการวิเคราะห์เป็นสำคัญ โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปรกติมาใช้ในความหมายใหม่ อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นเนื้อในหรือวรรคตอนของเรื่องขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ (ลัดดา ปานุทัย, 2520 : 299) เพื่อค้นหาปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา ด้วยกระบวนการวิเคราะห์และจัดเรียงข้อมูลไว้ 3 ขั้นตอน คือ

(1) สืบค้นปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา เพื่อนำมาวิเคราะห์ให้เห็นหลักธรรมที่ชัดเจน

(2) การจัดระเบียบข้อมูล เพื่อประมวลหลักธรรมในพระไตรปิฎก ให้เชื่อมโยงกับปริศนาธรรมที่ปรากฏในพระปฐมสมโพธิกถา

(3) อภิปรายข้อมูล เพื่อให้ทราบเหตุผลและที่มาของปริศนาธรรมที่เชื่อมโยงกับหลักธรรม

จากการศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถานี้ ผู้วิจัยพบว่าสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถาปรากฏมีทั้งสิ้น 77 แห่ง ซึ่งสืบค้นได้จากบทบาทตัวละครตามลำดับเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถา โดยประมวลเป็นหลักธรรมที่ไม่ซ้ำกันได้ทั้งสิ้น 61 ประการ ดังนี้ (1) สัจจะ (2) ปฏิจจสมุปบาท (3) อิทธิบาท 4 (4) บุญนิมิตแห่งมรรค 7 (5) วิสุทธิ 7 (6) โพชฌงค์ 7 (7) สัตถุคารวตา (8) มหะ 3 (9) ไตรลักษณ์ (10) สันติ

(11) วัตตุกาม (12) ปรโตโฆสะ (13) มิตรแท้ 4 (14) กามตัณหา (15) กรุณา (16) ศรัทธา (17) กิเลสสาม (18) บารมี 10 (19) กิเลสสาม (20) วิชชา 3 (21) นิรามิสสุข (22) ปุพเพตปญญา (23) อธิษฐาน (24) เมตตา (25) อุเบกขา (26) มุทิตา (27) บุคคลัญญา (28) ประมาณ 4 (29) ธรรมจักษุ (30) กามาทีนวกถา (31) เนกขัมมานิสังสกถา (32) โลกัตถจริยา (33) โลกุตตรธรรม (34) โลภะ (35) ปฐมอาราม (36) กัลยาณมิตร (37) สาวกบารมีญาณ (38) อิทธิปาฏิหาริย์ (39) พุทธวงศ์ (40) กตัญญูกตเวที (41) อริยทรัพย์ (42) สามัคคี (43) อีสสา (44) อาฆาต (45) ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม (46) สังฆทาน (47) ครุธรรม 8 (48) กุหา (49) ยมกปาฏิหาริย์ (50) ภพ 3 (51) มรณ สสตี (52) นาคกรณธรรม 10 (53) ธัมมบุชา (54) สังเวช (55) อัปมาท (56) สังคายนา (57) อุปายโกศลละ (58) พุทธานุสสติ (59) ทัณฑกรรม (60) ปัตถนา และ (61) ธรรมทายาท

และมีหลักธรรมที่ปรากฏในแต่ละปริจเฉทซ้ำกัน 9 ประการ ดังนี้ (1) สัจจะ ปรากฏใน ปริจเฉทที่ 1 ปริจเฉทที่ 15 และปริจเฉทที่ 26 (2) สัตถุคารวตา ปรากฏในปริจเฉทที่ 4 และ ปริจเฉทที่ 19 (3) ไตรลักษณ์ ปรากฏในปริจเฉทที่ 6 ปริจเฉทที่ 7 ปริจเฉทที่ 14 และปริจเฉทที่ 29 (4) ปรโตโฆสะ ปรากฏในปริจเฉทที่ 6 และปริจเฉทที่ 16 (5) กรุณา ปรากฏในปริจเฉทที่ 7 ปริจเฉทที่ 12 และปริจเฉทที่ 26 (6) อุเบกขา ปรากฏในปริจเฉทที่ 12 และปริจเฉทที่ 18 (7) บุคคลัญญา ปรากฏในปริจเฉทที่ 13 ปริจเฉทที่ 15 และปริจเฉทที่ 17 (8) อิทธิปาฏิหาริย์ ปรากฏ ในปริจเฉทที่ 17 และปริจเฉทที่ 22 และ (9) กตัญญูกตเวที ปรากฏในปริจเฉทที่ 18 ปริจเฉทที่ 21 ปริจเฉทที่ 23 และปริจเฉทที่ 25

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาได้ผลวิจัย คือ

1. พระปฐมสมโพธิกถาในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสนี้ ทรง รจนาถวายฉลองพระราชศรัทธาพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงอาราธนาเมื่อ พ.ศ. 2387 ฉบับที่ทรงรจนาขึ้นทรงชำระปฐมสมโพธิกถาฉบับของเก่า ทรงตัดและเติม ขยาย ความสำคัญบางตอน เนื้อหามีคติทั้งทางมหายานและเถรวาทปนกันมาแต่เดิม และทรงจัดเป็น บทตอนเพิ่มขึ้น รวมมี 29 ปริจเฉท มีทั้งฉบับภาษาบาลีและฉบับแปลเป็นภาษาไทย ซึ่ง สอดคล้องกับงานวิจัยของ (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2543) ศึกษาพระปฐมสมโพธิกถากับความ เคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์ พบว่า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระปฐมสมโพธิ กถานับเป็นวรรณคดีสำคัญของไทย ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพุทธประวัติที่ละเอียดสมบูรณ์ที่สุด แต่ เป็นหนังสือที่มีจำนวนไม่มากนักเมื่อเทียบกับช่วงเวลาแห่งการนับถือพระพุทธศาสนา ซึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 452-455) กล่าวว่า อาจเป็นเพราะพุทธศาสนิกชนนิยมนิยายเถรวาทให้

ความสำคัญกับประวัติของพระศาสดาน้อยมาก พระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์ ดูเหมือนไม่มีความสำคัญต่อคำสอนของพระองค์เท่าใดนัก หากจะค้นหาความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าอาจพบในมหายาน นั่นก็คือพระพุทธเจ้าไม่ได้ปรากฏในรูปบุคคลเหมือนอย่างมนุษย์ทั่วไป นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2543 : 456) ให้ความเห็นว่า คัมภีร์พุทธประวัติของลังกาซึ่งปราชญ์ไทยรู้จักดี “ไม่ได้เล่าเรื่องของพระพุทธเจ้าในฐานะที่ทรงเป็นมนุษย์ แต่ในฐานะที่ทรงเป็นหลักการของธรรมะ” ความสนใจพระพุทธรูปประวัติอย่างเต็มรูปไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งให้ความสำคัญต่อพระพุทธเจ้าในฐานะบุคคลในประวัติศาสตร์น้อยกว่าธรรมประวัติ ภาวะแห่งพระพุทธเจ้าจึงไม่อยู่ในเงื่อนไขของเวลาหรือสถานที่ในเชิงประจักษ์

2. พระปฐมสมโพธิกถาเป็นวรรณคดีพระพุทธศาสนาที่ประกอบไปด้วยวรรณศิลป์ทางภาษาบรรยายเรื่องราวในลักษณะเชิงสุนทรียภาพ ประกอบกับการเรียบเรียงถ้อยคำให้มีเสียงเสนาะ สละสลวย ประณีต งดงาม จนก่อให้เกิดอรรถรสทางภาษา และก่อให้เกิดอารมณ์อันหลากหลาย ครบทุกรส ตามหลักแห่งอรรถศาสตร์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วงเดือน สุขบาง (2524 : 1) ศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์ รสคำ รสความ และท่วงทำนองการเขียน (style) ในพระปฐมสมโพธิกถา ผลการศึกษาพบว่า คำที่ใช้ในพระปฐมสมโพธิกถามีลักษณะดีเด่นทั้งทางด้านความหมายและเหมาะสมกับการใช้ เสียงของคำไพเราะสละสลวย มีทั้งสัมผัสสระ สัมผัสพยัญชนะ ลีลาจังหวะการเล่นคำเล่นอักษร การเลียนเสียงธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังมีการซ้ำคำ ซ้ำวลี การหลกคำ การใช้คำที่ทำให้เกิดภาพ คำมีลักษณะสูงส่ง แสดงอาการเคลื่อนไหวก่อให้เกิดอารมณ์ ส่วนเรื่องการใช้โวหาร ผู้ศึกษาพบว่า กวีใช้โวหารถึง 8 โวหาร อันก่อให้เกิดรสวรรณคดีทั้ง 9 รส ตามคัมภีร์สุโธธาอรรถการ ในด้านท่วงทำนองการเขียนพบว่า มีลักษณะเป็นท่วงทำนองการเขียนสูงส่ง มีความประณีตในการเลือกสรรคำ วลี ประโยค และโวหารในการบรรยาย และพรรณนาความ ซึ่งการเข้าใจเนื้อหาพระปฐมสมโพธิกถานั้นจึงจำเป็นต้องมีองค์ความรู้ในด้านภาษาเป็นสำคัญ กล่าวคือการเข้าใจหลักภาษาไทยและภาษาบาลี-สันสกฤตประกอบด้วยจึงจะสามารถเข้าใจชัดแจ้งในเนื้อหาของเรื่องได้ถูกต้อง (สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์, 2514) โดยผู้อ่านต้องมีความรู้ในด้านของศัพท์ธรรมะที่ปรากฏเป็นรูปภาษาบาลี กระทั่งแจกแจงให้ได้ถึงรากศัพท์เป็นฐานการศึกษาด้วย หากไม่ทำความเข้าใจเรื่องดังกล่าวละเอียดรอบคอบ ก็อาจเป็นสาเหตุให้ผู้ศึกษาเข้าใจเนื้อหาคลาดเคลื่อนผิดเพี้ยนไปจากความต้องการของผู้แต่ง ดังนั้น การเข้าถึงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถาจึงอาศัยหลักการตีความและการขยายความเป็นสิ่งสำคัญในการค้นหาหลักธรรมที่ซ่อนอยู่นั้น เพื่อเป็นปัจจัยให้ผู้ไขปริศนาธรรมนั้นสามารถเข้าใจ อรรถและพยัญชนะของปริศนาธรรมในพระสูตร ชาดก และวรรณคดีพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้อง ชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ (2545 : 280) ศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งใน

ประเทศไทย โดยได้อธิบายสรุปว่า ปรัชญาธรรมนี้ต้องอาศัยการตีความและต้องใช้ความรู้ที่รอบคอบเข้ามาวิเคราะห์ปรัชญา เนื่องจากต้องอาศัยความรู้ ความเข้าใจต่อสัญลักษณ์ของปรัชญา และการตีความในตัวปรัชญาเพื่อเชื่อมโยงกับหัวข้อธรรมที่สอดคล้องกับคำตอบ จึงจะแก้ปรัชญาขั้นนั้นออก

3. การศึกษาสัญลักษณ์เชิงปรัชญาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา นี้ ได้อาศัยหลักทฤษฎีสัญลักษณ์นิยมเชิงภาษาวรรณกรรมในการวิเคราะห์เป็นสำคัญ โดยเน้นภาษาเป็นสัญลักษณ์ คือการวิเคราะห์บทบาทตัวละคร ฉาก บทสนทนา ในพระปฐมสมโพธิกถา เพื่อค้นหาปรัชญาความนำมาวิเคราะห์ให้เห็นเป็นหลักธรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ลัดดา ปานุทัย (2520) ศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย โดยผลการวิจัยสรุปว่า ภาษาเป็นสัญลักษณ์ การนำภาษาที่มีความหมายตามพจนานุกรม หรือความหมายในการใช้ภาษาปกติมาใช้ในความหมายใหม่เป็นการใช้สัญลักษณ์ซ้อนสัญลักษณ์ ในวรรณคดีถือเป็นภาษาสัญลักษณ์ วัตถุประสงค์ตามความหมายในตัวของมันเอง ไม่เป็นสัญลักษณ์ แต่การกล่าวถึงวัตถุอย่างใดอย่างหนึ่งในความหมายใหม่ ในวรรณคดีมีการใช้คำ ข้อความ พฤติกรรม เครื่องหมาย มโนภาพ ธรรมชาติ และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ เป็นสัญลักษณ์ ดังปรากฏในถ้อยคำ โวหารภาพพจน์ และในอนุภาคต่าง ๆ สัญลักษณ์เหล่านี้ช่วยให้ตีความในแก่นเรื่องได้ อนึ่ง ในวรรณคดีไทยยังปรากฏการใช้สัญลักษณ์ในการตั้งชื่อตัวละครในฉาก และในการพรรณนาหรือการบรรยายด้วย ทั้งนี้ วรรณกรรมสัญลักษณ์นิยมใช้สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือสำคัญในการสื่อความหมาย อาจใช้สัญลักษณ์ตัวละคร ฉาก บทสนทนา การบรรยาย และการพรรณนา ไม่บรรยายหรือพรรณนาโดยตรง แต่จะยกสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งขึ้นมาแสดงเป็นสัญลักษณ์ แฝงความหมายที่ลึกซึ้งไว้ เป็นการสื่อสารแบบนะให้คิดสัญลักษณ์ที่ใช้จะช่วยให้การตีความแก่นเรื่อง แม้ว่าจะคิดได้หลายทาง หลายระดับความคิด แต่ก็มีแนวทางที่ถูกต้องที่สุดเฉพาะกาลได้ (ลัดดา ปานุทัย 2520 : 299)

58 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

องค์ความรู้ใหม่

ประมวลหลักธรรมที่สืบค้นได้จากสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในพระปฐมสมโพธิกถา

ลำดับ	หลักธรรม	ปริวรรต/ปริจเฉท
1.	สัจจะ	(1) วิวาหมงคลปริวรรต ปริจเฉทที่ 1 (2) อรุเวลคมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 15 และ (3) มหานิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 26
2.	ปฏิรูปเทสวาสะ	วิวาหปริวรรต ปริจเฉทที่ 1
3.	อิทธิบาท 4	ดุสิตปริวรรต ปริจเฉทที่ 2
4.	บุพนิมิตแห่งมรรค 7	คัมภานิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 3
5.	วิสุทธิ 7	
6.	โพชฌงค์ 7	
7.	สัตถุคารวตา	(1) ลักษณะปริคคาหกปริวรรต ปริจเฉทที่ 4 (2) ศากยบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 19
8.	มทะ 3	ราชาภิเษกปริวรรต ปริจเฉทที่ 5
9.	ไตรลักษณ์	(1) มหาภินิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 6 (2) ทุกรกิริยาปริวรรต ปริจเฉทที่ 7 (3) ยสบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 14 (4) ธาตุอันตรธานปริวรรต ปริจเฉทที่ 29
10.	สันติ	มหาภินิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 6
11.	วัตถุกาม	
12.	ปรโตโฆสะ	(1) มหาภินิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 6 (2) อัครสาวกบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 16
13.	มิตรแท้ 4	มหาภินิกขมนปริวรรต ปริจเฉทที่ 6
14.	กามตัณหา	
15.	กรุณา	(1) ทุกรกิริยาปริวรรต ปริจเฉทที่ 7 (2) พรหมชฌเสนปริวรรต ปริจเฉทที่ 12 (3) มหานิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 26

16.	ศรัทธา	พุทธบูชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 8
17.	กิเลสคาม	มารวิชัยปรีวรรต ปริจเฉทที่ 9
18.	บารมี 10	
19.	กิเลสमार	
20.	วิชา 3	อภิสิมโพธิปรีวรรต ปริจเฉทที่ 10
21.	นิรามิสสุข	โพธิสัพพัญญูปรีวรรต ปริจเฉทที่ 11
22.	ปุพเพกตปุญญตา	
23.	อธิษฐาน	พรหมชฌေနปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12
24.	เมตตา	
25.	อุเบกขา	(1) พรหมชฌေနปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12 (2) พิมพาพิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18
26.	มูทิตา	พรหมชฌေနปรีวรรต ปริจเฉทที่ 12
27.	ปุคคัลัญญา	(1) อัมมจักกปรีวรรต ปริจเฉทที่ 13 (2) อรุเวลคณปรีวรรต ปริจเฉทที่ 15 (3) กปิลวัตถुकณปรีวรรต ปริจเฉทที่ 17
28.	ประมาณ 4	อัมมจักกปรีวรรต ปริจเฉทที่ 13
29.	ธรรมจักขุ	
30.	กามาที่นวกถา	ยสบรรพชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 14
31.	เนกขัมมานิสังสกถา	
<hr/>		
ลำดับ	หลักธรรม	ปรีวรรต/ปริจเฉท
32.	โลกัตถจริยา	อรุเวลคณปรีวรรต ปริจเฉทที่ 15
33.	โลกุตตรธรรม	
34.	โลภะ	
35.	ปฐุมอาราม	อัครสาวกบรรพชาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 16
36.	กัลยาณมิตร	
37.	สาวกบารมีญาณ	
38.	อิทธิปาฏิหาริย์	กปิลวัตถुकณปรีวรรต ปริจเฉทที่ 17 ยมกปาฏิหาริย์ปรีวรรต ปริจเฉทที่ 22
39.	พุทธวงศ์	พิมพาพิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18
40.	กตัญญูกตเวที	(1) พิมพาพิลาปรีวรรต ปริจเฉทที่ 18

60 วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2565)

41.	อริยทรัพย์	(2) พุทธปิตุนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 21
42.	สามัคคี	(3) เทศนาปริวรรต ปริจเฉทที่ 23
43.	อิสสา	(4) อัครสาวกนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 25
44.	อาฆาต	ศากยบรรพชาปริวรรต ปริจเฉทที่ 19
45.	ทิฏฐุฉัมมเวทนียกรรม	
46.	สังฆทาน	เมตไตรยพยากรณ์ปริวรรต ปริจเฉทที่ 20
47.	ครุธรรม 8	พุทฺธปิตุนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 21
48.	กุหา	ยมกปาฏิหาริย์ปริวรรต ปริจเฉทที่ 22
49.	ยมกปาฏิหาริย์	
50.	ภพ 3	เทโวโรหนปริวรรต ปริจเฉทที่ 24
51.	มรณัสสติ	อัครสาวกนิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 25
ลำดับ	หลักธรรม	ปริวรรต/ปริจเฉท
52.	นาถกรณธรรม 10	มหานิพพานปริวรรต ปริจเฉทที่ 26
53.	ฉัมมบุชา	
54.	สังเวช	
55.	อัปมาทะ	
56.	สังคายนา	ธาตุวิภังชนปริวรรต ปริจเฉทที่ 27
57.	อุपाโยโกศลละ	
58.	พุทธานุสสติ	
59.	ทัณตกรรม	มารพันธปริวรรต ปริจเฉทที่ 28
60.	ปีตถนา	
61.	ธรรมทายาท	

บทสรุป

สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมทั้ง 77 แห่งนั้น ได้สะท้อนหรือประมวลเป็นหลักธรรมได้ 61 ประการ ตามลำดับเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถา โดยผู้วิจัยได้ใช้ 3 กระบวนการศึกษาดังกล่าว คือ (1) การสืบค้นปริศนาธรรม (2) การจัดเรียงข้อมูล และ (3) การอภิปรายผล เป็นเครื่องมือหลักในการวิจัย เพื่อคัดเลือกองค์ธรรมในพระไตรปิฎกออกมาขยายผลสะท้อนให้เห็นที่มาของหลักธรรม ประกอบกับการแสดงแต่ละเหตุการณ์ในพระปฐมสมโพธิกถาผ่านฉากตัวละครสำคัญ ให้เชื่อมโยงสอดคล้องถึงหลักธรรมต่าง ๆ อย่างมีสัมพันธ์ภาพ ทั้งนี้ เพื่อให้เห็นที่มาของปริศนาธรรม และเพื่อให้เห็นภาพรวมของเนื้อหาสาระจากการเรียบเรียงข้อมูลใหม่ จนสามารถเข้าใจถึงเหตุผลและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ผู้วิจัยได้ศึกษาตามกรอบการศึกษาสัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมนั้น ผ่านการบรรยายอย่างสรุป

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1) การวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาหลักธรรมสำหรับการดำเนินชีวิตได้อย่างสมบูรณ์ เหตุเพราะผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าหลักธรรมที่มาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลักและคัมภีร์พระพุทธศาสนาประกอบ จึงทำให้การศึกษาดำเนินไปได้อย่างถูกต้องชัดเจนและเหมาะสม

2) สามารถนำหลักธรรมเชิงสัญลักษณ์มาเป็นเครื่องพิจารณาปรับใช้ให้เห็นเป็นรูปธรรมในชีวิตจริงได้ เนื่องจากผลของหลักธรรมที่ปรากฏนั้นมาจากพฤติกรรมของตัวละครในพระปฐมสมโพธิกถาอันสะท้อนให้เห็นพฤติกรรมลักษณะนิสัยสำคัญในการดำเนินชีวิตจริงได้เป็นอย่างดี

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ผู้วิจัยขอเสนอแนะเชิงวิชาการเกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ 2 ประเด็น คือ

1) ศึกษาวิเคราะห์สัญลักษณ์เชิงปริศนาธรรมในรูปแบบการประพันธ์อื่น ๆ ประกอบด้วย เพื่อค้นหาความหมายและตีความให้ครอบคลุมรอบด้าน

2) ศึกษาเปรียบเทียบวรรณคดีพระพุทธศาสนาอื่น ๆ เพื่อนำมาตีความหมายในเชิงภาษาและเปรียบเทียบทัศนคติภาพสะท้อนสังคมในอดีตและปัจจุบันว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร

เอกสารอ้างอิง

- พระครูกล้วยานสิทธิวัฒน์. (2552). *พุทธประวัติตามแนวปฐมสมโพธิ*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ณัฐวุฒิ สุทธิสงคราม. (2505). *กรรมสมเด็จพระปรมาณูชิตฯ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2527). *สุนทรียภาพในภาษาไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย.
- ดวงมน จิตรจำนงค์. (2540). *คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- น้อมนิจ วงศ์สุทธิธรรม. (2529). *วรรณกรรมกรรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2527). พระปฐมสมโพธิกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาในต้นรัตนโกสินทร์. ใน *ปากไก่และเรือใบ ความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์* (หน้า 375-418). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชิโนรส. (2558). *พระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมศาสนา.
- เปลื้อง ณ นคร. (2527). *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- พรพรรณ ธารานูมาศ. (2532). *วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เจริญรัตน์การพิมพ์.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- _____. (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธัมม์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ผู้แต่ง.
- ลัดดา ปานุทัย. (2520). *วิเคราะห์สัญลักษณ์ในวรรณคดีไทย*. ปริญญาานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
- วงเดือน สุขบาง. (2524). *การศึกษาพระปฐมสมโพธิกถาในแนวสุนทรียะ*. ปริญญา-นิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.

- วีณา วิสเพ็ญ. (2529). *การสอนภาษาไทยระดับมัธยมศึกษา*. มหาสารคาม: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- สหัสโรจน์ กิตติมหาเจริญ. (2545). *รายงานวิจัยเรื่อง แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สนธิ ตั้งทวี. (2527). *วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สนธิ ตั้งทวี. (2528). *ความรู้และทักษะทางภาษา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- สุธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. (2514). *คู่มือพระปฐมสมโพธิกถา*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2533). *ปฐมสมโพธิฉบับภาษาบาลี*. ใน *200 ปี กวีแก้ว กรมสมเด็จพระปรมาณูชิตชิโนรส* (หน้า 79-94). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสาวลักษณ์ อนันตสานต์. (2552). *ทฤษฎีคติชนวิทยาร่วมสมัย*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

